

Borges, pertsonaiarik borgianoena

Iñigo FERNANDEZ OSTOLAZA

*Eskerrik asko, Joxerra Garzia eta Mari Jose Olaziregi,
beti laguntzeko prest egoteagatik eta
unibertsitatera joatea merezi duela erakusteagatik.*

Joan den abuztuaren hogeita lauan Borges jaiotza-
ren mendeurrena bete da. He-
dabideek Borges gogorarazi
dute, argitaletxeek argentinarraren
biografia eta berrargitalpen
berriak saldu dizkigute, eta,
agian, norbaiti Borges berrirakurtzea
otu zaio. Hemen, Borges irakurle
apal bat, haren irakurketa bultzatzea
gehiegizkoa dela jakinda, maisuari
omenalditxo bat eskaintzarekin
konformatuko da.

Azken urteotan Jorge Luis Borges
benetan ezaguna bilakatu da.
Amaitzear dagoen mende honetako
idazlerik ezagunenetakoa da Borges,
eta literatur kritikak dioenez, idaz-

lerik gorenenetakoa ez ezik, ipuin
modernoarean sortzaile eta berritzaile
nagusia ere bada. Idazle handiek ohi
duten moduan, bere mundu propioa
sortzen jakin zuen eta dagoneko
ez gara harritzen egoera, irudi edota
pertsonaia jakin batzuk borgianoak
direla esaten zaigunean. Ezagunak
dira Borges mundu literarioa osatzen
duten labirintuak, ispiluak, ametsak,
paradoxak, kezka logiko-matematikoak,
denboraren errefuxapenak, zailantza
metafisikoak...

Idazle argentinarrak asko landu
zuen poesia, itzulpenak egin zituen,
saiakera filosofiko eta literarioak
ere argitaratu zituen, literatur
kritikari zo-

rrotza izan zen; baina, batez ere, bere narrazio labur edo ipuin fantastikoengatik da ezaguna. Askotan, idazleentzako idazle gisa definitua izan da; batzuen ustez, bere meriturik handiena hizkuntzan datza; beste batzuen iritziz, berriz, bere inteligentziaren estetikak eta estiloak nabarmendu dute; plagioaren aldekoa zen, meta-literaturaren bultzatzailea; literatura fantastikoaren gailurtzat jotzen zuen teologia... Borges en obrak oraindik asko du esateko, eta Borges pertsonaiak berak jende asko eta asko liluratuko du oraindik ere.

Bizitza itxi-bitxia

Sei urte zituenean aitak idazle izan behar zuela esan zion, eta bere liburutegi aberatsa eman zion oinordetzan. Borges en biografoek haren bizitzarekin liburu bat osatzeko zailtasunak izaten omen dituzte; izan ere, aitak oparitutako liburutegi hartan bizi izan zen mutil hari buruz ganorazko zerbait esatea ez baita lan erraza. Buenos Airesen jaio zen, 1899. urtean eta, haurtzarotik bertatik, *Georgie* txikia elebiduna izan zen. *Me crié en un jardín, detrás de una verja*

con lanzas, y con una biblioteca ilimitada de libros ingleses. Zazpi urte zituela, greziar mitologiaren laburpen bat idatzi zuen; zortzi urterekin Oscar Wilde gazteleratu zuen... Borges en erudizioa eta kultura ezohikoak izango ziren etorkizunean, baina artean ikaskideek barre eta iseka egiten zioten eskolan, bere miopia eta baldarkeria fisikoagatik.

Lehen Mundu Gerra garaian, aitaren itsutasuna zela eta, Genebara (Suitzara) jo zuten borgestarrek bizitzera. Frantsesa eta latina ikasteaz gain, Borges gazteak ingeles literatura klasikoa lehen eskutik jaso ahal izan zuen etxeko liburutegian. 1919-1921 bitartean, Espainian bizi izan zen, non espainiar klasikoak eza gutzeaz gain, (zeinetatik Quevedo eta Cervantes hobetsi zituen batik-bat), kafetegi eza gun batzuetako eztabaida literarioetan parte hartu zuen. Argentinara itzuli bezain laster, aldizkari literarioetan (*Prisma*, *Proa*, *SUR* aldizkarietan) idatzi zuen; ultraismoaren bultzatzailea bihurtu zen, eta bere lehenengo *Fervor de Buenos Aires* (1923) poesia liburuarekin eremu literarioan izena hartzen hasi zen. Ultraismoarekin

aspertzen hasita, 1935. urtean kutsu herrikoieko narrazio laburrez osatzen den *Historia universal de la infamia* liburua eman zuen argitara, eta bertako ipuin batek, *Hombre de la esquina rosada* ipuinak, ospea ekarri zion. Garai horretakoak ditu Argentinari buruzko lanak, labana-borroken narrazioak, *gauchoaren* goraiamenak, tangoaren gaineko hausnarketak...

1938. urtean Udal Liburutegian hasi zen lanean; zortzi urte geroago, Perón-ek boterea eskuratzean, kaleratua izan zen. Garai hartarako, bere ipuin bikainenak idazten hasia zen. 1940ko hamarkadan, mende honetako narrazio fantastiko edo magiko harrigarrietakoak idazten ditu, bere ipuin liburu famatuena: *El jardín de senderos que se bifurcan* (1941), *Ficciones* (1944) eta *El Aleph* (1949). Perón-en erorrerarekin batera, Liburutegi Nazionaleko zuzendaria izendatu zuten, eta Literatur Sari Nazionala eman zioten (1956), baina dena ez zegoen bere alde. Borges ikusmena galtzen ari zen, eta medikuek irakurketak alde batera uzteko aholkua eman zioten, gelditzen zitzaion ikusmen urria galdu nahi ez bazuen.

1961. urtean Formentor

Saria jaso zuen, Buenos Aireseko Unibertsitatean ingeles literaturaren irakasle gisa jardun zuen; bere lana hogeita bost hizkuntzatarara itzultzeaz gain, zinemara eta telebistara ere eramana izan zen, antologiak egin zituen, hitzaurre ugari idatzi zuen, ikastaro eta konferentzia anitz eskaini zituen... Cervantes Saria jaso zuen (1980), eta 1986. urtean, minbiziak jota hil zen, Gineban.

Literaturaz hitz egitera behartuta daude Borges en biografoak, baldin eta ganorazko zerbait esateko asmoa badute. Borgesek, beti liburu artean eta liburuentzako bizi izan zen hark, idazletzat bainoago irakurletzat zuen bere burua (*Que otros se jacten de las páginas que han escrito; a mí me enorgullecen las que he leído*). Neurritz kanpoko oroimena eta erudizioa zituen, eta horrenbeste ziren hark bere baitan zituen irakurgaiak, non zerbait adierazterakoan beti norbaiten hitzak zetozkion, (*compruebo con una suerte de agridulce melancolía que todas las cosas del mundo me llevan a una cita o a un libro*). Hortik Borges en metaliteraturarako joera; hitz egiten edo idazten hasi, eta

ahotan zuen hari buruz idazle-
ren batek idatzitakoa zetorkion
harira.

Bere liburutegitik ia irten
gabe, alde eta aldi guztietan
izana zela zioen. Baina nostal-
gia kutsu bat nabari zaio bere
liburuetako pasarte batzuetan:
*pocas cosas me han ocurrido y
muchas he leído*; beste batean
ere antzeko zerbait dio: *en el
decurso de una vida consagra-
da menos a vivir que a leer...*
Beste batean ere kontu bera
dakar: *vida y muerte le han fal-
tado a mi vida*.

Borgeszalea txundituta ge-
ratzen da medikuek irakurke-
tak bazterrean uzteko aholkua
eman ziotenean, argentinarrak
jasan izango zuena irudikatze-
rakoan. Bizitza guztia liburuen
bi paretatxoan artean burua
sartuta, begiak txikituta inurri-
txoak irakurtzen orduak eta
orduak eman zituen gizontxo
hura, bere liburutegian irudika
dezakegu: *yo sigo jugando a
no ser ciego, yo sigo compran-
do libros, yo sigo llenando mi
casa de libros*.

Piskanaka baina etengabe
itsutzen zihola sumatuz, eta
haren kontra ezin ezer eginez,
Borgesek "idazten" jarraitu
zuen, baina metodo berri ba-
tez: buruz konposatzen zuen

gero diktaketan ematen zuena.
Bere amak edota bere azken
emaztea izan zen Maria Koda-
mak askotan altxa behar izan
zuten ohetik gaueko ordu txi-
kitan, Borgesek buruan
idazteko zerbait zuela eta.

Itsutasunak ekarritako
zein galerak mintzen zuen
gehien galdetu zioten Borges-
i, eta zera erantzun zuen: *A mí
me gustaría sobre todo leer.
(...) Y me gustaría también ver
las caras de las personas que
quiero... las caras de mis ami-
gos. Y también los lugares don-
de estuve con amigos*.

Politika lohiaren gainetik artegintza

Pasarte batean Borgesek
dioen hura, *-a un gentleman
sólo pueden interesarle causas
perdidas...*, autobiografikoa
dela esan daiteke. Denboraren
poderioz, gazte anarkista iza-
tetik zahar kontserbadorea iza-
tera heldu zen, baina bere ja-
rrera batzuek bere horretan
iraun zuten. Eszeptikoa eta
ironikoa izan zen beti Borges.
Politikak ez zuen inoiz gehiegi
arduratu, bere kezka nagusiak
maila gorenekoak izan baitzi-
ren batik-bat: *He consagrado
mi ya larga vida a las letras,
(...) y a las perplejidades que*

no sin alguna soberbia se llaman metafísica. Eta beste leku batean dio: *metafísica: única justificación y finalidad de todos los temas.*

Metafisikak eta argetintzak arduratzen dute gehien Borges. Beretzat gai horiek politika guztiak baino maila ja-soagoan daude. Antoni Tabucchi-ren ustez, Borges bere inteligentziari bakarrik atxeki zitzaion, eta, bere gainontzeko atxekipenek sakontasunik ez daukatenez, ez dute garrantziarik merezi. Borgesek berak dioenez, gaztetan, anarkista zenean ere, beste kontu batzuk axola zitzaizkion: *acaso nos creíamos anarquistas individualistas, pero Kropotkin o Spencer nos importaban menos que los usos de la metáfora o la inexistencia del yo.*

Hala ere, nazismoaren aurkako artikulu gogorak idatzi zituen 1936. urte inguruan. Hamar urte geroago, Perón agintera iritsi zenean ere, erregimen berriak zekarren arrisku nazia salatu zuen Borgesek; hortik liburutegiko lanetik kaleratua izana. Borges elkarriketazalea eta bakezalea zen (*tengo valor cívico, que no valor físico*), moralari errespetua ziona (*me resigno a pasar de la*

moral de Jesús a la de Zaratustra), baina demokraziak ez zuen konbentzitzen: *descreo de la democracia, ese curioso abuso de la estadística.* 1960. urtean Alderdi Kontserbadore-ra lotu zen, baina hil baino lau urte lehenago egin zioten elkarriketa batean *soy un tranquilo e inofensivo anarquista spenceriano* esan zuen.

Gaurkotasunarekin lotuegia dagoen zerbait da politika. Borgesi harantzago doana interesatzen zaio: *el verdadero intelectual rehúye los debates contemporáneos: la verdad es siempre anacrónica; horregatik, el arte y la literatura... tendrían que tratar de librarse del tiempo.* Hori dela eta, ezin du literatura konprometitua onartu, berak ezin onar dezake argetintza eta politika nahastea: *ese mal ejemplo tiene hoy muchos seguidores; es común oír hablar de literatura comprometida.* Are gehiago, Borgesen iritziz, zentzu hertsian literatura konprometitua ezinezkoa da: *el mayor escritor comprometido de nuestra época, Rudyard Kipling, comprendió al fin de su carrera que a un autor puede estarle permitida la invención de una fábula, pero no la íntima comprensión*

*de su moraleja. Beste era bate-
ra esanda: los propósitos y teo-
rias literarias no son otra cosa
que estímulos y la obra final
suele ignorarlos y hasta con-
tradecirlos.*

Jainkoa, literatura fantastikoaren sorkaririk handiena

Teologia gai garrantzitsua izan zen oso Borgesentzat. Kezka teologiko-filosofikoei ar- dura eskaintzen zien, baina eszeptizismoz eta ironiaz egi- ten zien aurre gehienetan. Ha- sierako duda-mudak gaudituta, teologia eta filosofía litera- tura fantastikoaren bi mota di- rela adieraztera helduko da Borges.

1928. urtean argitara eman zuen *El idioma de los ar- gentinos* liburuko Borges gazteak fededuntzat du bere burua: *en trance de Dios y de inmortalidad, soy de los que creen. (...) Mi fe es un puede ser que asciende con frecuencia a una certidumbre y que no se abate nunca a incredulidad.* Baina lau urte geroagoko Bor- ges, 1932. urtekoa, oso bestela ageri da *Discusión* liburuan, gai beraren aurrean: *me intere- sa y no creo.*

Arlo honetan Borges en bere- rritasuna nabarmena da; bere- tzat teologia eta filosofia ima- ginazioaren asmamen zoraga- rriak dira. Borgesentzat Jain- koa literatura fantastikoaren sorkaririk handiena da: *lo que imaginaron Wells, Kafka o Poe no es nada comparado con lo que imaginó la teología. La idea de un ser perfecto, omni- potente, todopoderoso es real- mente fantástica. (...) Creo en la teología como literatura fan- tástica. Es la perfección del gé- nero.*

Idazle argentinarrek gus- tukoak ditu gai teologiko eta filosofikoak, haiek aurkezten dituzten zailtasunak eta ara- zoak biziki interesatzen zaiz- kio, baina eszeptizismoak ematen dion urruntasunetik lantzen ditu beti, ironia apur batez, mundua konponduko ez dugula eta ariketa intelektual oro humoristikoa dela jakinda.

Hori horrela, hala ta guz- tiz ere, Antonio Tabucchiren iritiz, Borges ez zen atea, ez behintzat guztiz. Izan ere, Bor- ges oroimentsu, erudito eta azkarraren azpian, Borges bihozbera, Borges poeta, Bor- ges "gizatiarrago" bat, ezku- tatzen da. Borgesi idazle her- metikoegia izatea leporatu

izan zaio, barrokoegia izatea, intelektualistegia izatea, baina Borges en poesiak oso bestela hitz egiten digu. Bihotza poematarako gordetzen du argentinarrak.

Haren poemak, mundu literarioari eta estiloari dagokionez, beraren ipuin edo saiakerak bezain borgianoak dira. Prosan, ipuinaren eta saiakeraren arteko mugekin jolasten du Borgesek, eta poematan ere nabarmena da bere ukitu berezia, batez ere oso bereak diren gaien moldaketan. Hala ere, Borges en poesiak badu ezaugarri berezi bat bere prosak ez duena: zintzotasuna.

Badakigu ipuinak behin eta berriz berridazten zituela Borgesek, eta kontu handiz zaintzen zuela bertan agertuko zen gora beheratako bakoitza. Horregatik, are nabariagoa da Borgesek bere poematan kale-ratzen uzten duen sentimen- duen berezitasun hori. Borges en prosa soilik irakurri duenak ez du Borges ezagutzen. Bere poesia autobiografikoa- goa dela esatera ausar gaitzke; *Pienso en las cosas que pudieron ser y no fueron* esanez hasten duen poema batean, horrela dio, horren xume

bezain sendo, Borgesek azken olerkian: *El hijo que no tuve*.

Bere poematan pasioa ageri da, amodioa. Emir Rodríguez Monegal Borges en biografo eta lagunak dioenez, kontu bat da Borgesek bere gustu eta aukera literarioengatik, gai batzuk nahiago izatea, eta beste kontu bat Borges en lanetan amodiorik ez dela uste izatea. Rodríguez Monegal jaunaren arabera, Borges en lehenengo poemetako batzuk oso pasionalak dira, eta gainera, bere narrazio gehienetan, arretaz irakurriz gero, erotismoa iradokitzen duten pertsonaia bat edo bi daudela suma dezakegu.

Amodioa ere oso berezko moduan azaltzen du Borgesek. Adibidez: *Estar contigo o no estar contigo es la medida de mi tiempo*. Hamaika adibide jar genezake, baina izan bedi nahikoa honako hau:

*Tú
que ayer sólo eras toda la hermosura
eres también todo el amor,
ahora.*

Borges en gainean

Eztabaida ugari dago Borges en inguruan, berak etsai

asko izan zuela ere jakina da: zertan datza bere meritua? Zerbait borgesianoa, borgeanoa edo borgianoa den erabakitze soilak ere ez dirudi lan erraza (hemen borgianoa darabilgu, Borgesek Swedenborg-en gainekoei *swedenborgianos* esaten zielako).

Pere Gimferrer-en ustez, hizkuntza da Borgesen eragin-kortasunaren oinarrian dagoena eta haren arrakastaren arrazoi nagusia. Borgesek egiten duen gazteleraren maisutasunezko erabilera, lortzen dituen estiloa eta zehaztasuna, laudatuak izan dira, eta zalantzarik gabe lorpen handiak dira. Baina Borgesen meritua hizkuntzara edo harekin eskuraturutako eraginkortasunera mugatzea, ordea, onenean arinkeria eta txarrean sinplekeria litzateke.

Ernesto Sabatok kezka honi buruzko bere ekarpena egiten du: *Borges, que no puede ser sospechado de desdeñar el idioma, dice de Lugones que "su genio fue eminentemente verbal", y el contexto revela el sentido peyorativo de esa valoración. Y de Quevedo, que "fue el más grande artífice de la lengua", para agregar, "pero Cervantes"..., así, con tres melan-*

cólicos puntos suspensivos. Si tenés presente que él ha buscado durante días el epíteto óptimo (lo ha declarado), concluirás conmigo que en esas confutaciones hay mucho de dolorosa autocrítica.

Borgesen beraren hitz batzuek argi pixkat egin dezakete agian gai honen gainean: *Digan el pecho y la imaginación lo que en ellos hay, que no otra astucia filológica se precisa.*

Borgesek hizkuntzari garrantzia ematen zion, baina bazekien literatura askoz gehiago dela; idazlea zen, baina barnean zeraman irakurleak lehentasuna zuela azpimarratzen zuen; irakasle eta konferentzia-emale aparta zen, baina gehiago zen irakurzaleatasuna zabaltzearen aldekoa. Unibertsitatean, berehala ohar-tu zen asko mintzen zuen zerbaitetaz: *las universidades prefieren la bibliografía a la lectura de los libros*. Borgesek harro esaten zuen berak ez zizkiela ikasleei datak eta antzeko xehetasunak oroitaraztea galdatzen. Garbi zeukan akademi-zismoa irakurzaletasunaren kalterako izaten dela askotan; hain estilo zuzena zerabilen eta literatur kritikari ezin zo-

rrotzagoa zen erudito hark argi asko zituen bere lehentasunak.

Beste pasarte batean ere horrela dio: *los profesores, que son los que dispensan la fama, se interesan menos en la belleza que en los vaivenes y en las fechas de la literatura y en el prolijo análisis de libros que se han escrito para ese análisis, no para el goce del lector.* Eta beste leku batean zera gaineratzen du: *siempre les he dicho a mis estudiantes que tengan poca bibliografía, que no lean críticas, que lean directamente los libros; entenderán poco, quizá, pero siempre gozarán y estarán oyendo la voz de alguien.* Badakizu, beraz, irakurle: lan hau irakurri ostean, har ezazu eskutan Borges-en lanen bat, eta goza ezazu.

Borges, Borgesekin aspertuta

Harrituta zegoen Borges Unamunorekin. Nola zitekeen norbaitek eternitate osoa pertsona bera izaten jarraitu nahi izatea? *Él repite muchas veces que quiere seguir siendo don Miguel de Unamuno. Aquí ya no entiendo a Miguel de Unamuno; yo no quiero seguir siendo Jorge Luis Borges, yo quiero ser otra persona.* Ho-

nekin lotuta, zera dio beste pasarte batean: *ser inmortal es baladí; menos el hombre, todas las criaturas lo son, pues ignoran la muerte; lo divino, lo terrible, lo incomprendible, es saberse inmortal.*

Borges aspertuta dago bere buruaz: *yo estoy harto de Borges. Cada mañana, al despertar y encontrarme con él, me digo... Ya estoy harto de ese... un interlocutor permanente.* Ospetsua bezain esanguratsua da bere beste esaldi hau: *el mundo, desgraciadamente, es real; yo, desgraciadamente, soy Borges.*

Borges, pertsonaiarik borgianoena

Eskuak bastoi gainean jarrita dituen Borges ilezuri bat erakusten digute argazkiek ghinetan. Bastoia eskutan zuen idazle itsuaren irudi hori zabaldu da. Bizitza liburu artean egin zuen hark, ohi ez bezalako kultur zabal baten jabe zen eta oroimen itzela zuen gizon txiki hark, ezin zituen hiru paragrafo egin norbaiti irakurritakoa gogora ekarri gabe. Tigreak biziki maite zituen liburuzain ahul eta baldar hark bere buruarekin asper eginda bukatu zuen. Borges-en bi-

zitzak bere azken paradoxa dirudi.

Amarengandik bizitza luze bat jaso zuen oinordetzan, baina baita harekin amaitu zuen minbizia ere. Aitarengandik, berriz, liburutegi oparoa hartu zuen oinordetzan, baina baita itsumena ere. Bere ikusmena ia azkenetan zegoenean, kolore horia bakarrik antzematen omen zuen; horiz janzteko eskatzen zien amari eta Maria Kodamari. Guztiz itsu geratu zenean ere, erakusketetara joaten jarraitu zuen, liburuak erosten, idazten... Bere liburutegiko labirintuan ere irudika dezakegu, edo irakurtzen zizkioten liburuak haur baten moduan entzunez. Pertsonaia-rik borgianoena Borges da, bai.

Borges European ezaguna bilakatzen ari zenean aldizkari frantziar batek albiste bitxi bezain borgiano bat plazaratu zuen: Jorge Luis Borges asma-zioa zela, alegia. Albistearen arabera, argentinar intelektual talde batek, besteak beste Adolfo Bioy Casaresek, asmatutako pertsonaia zen Borges, eta fikziozko pertsonaia haren izenpean talde-lan batzuk kaleratzen zituzten. Bigarren mailako antzezle bat baino ez omen zen Borges gisa ezagu-

tzen zen zahar itsu bastoidun hura, zeinak bete beharreko papera serioegi hartu eta benetan Borges izatea erabaki zuen. Albisteak, Borges hainbeste gustatzen zitzaion bezala, errealitatearen eta literaturaren arteko muga malguekin jolasten zuen.

Borges en inguruan bada beste kontu magiko bat: Borges en atzetik dabiltzan akatsen jazarpena. 1969. urtean, gezurra dirudien arren, Borges oraindik ia ezezaguna zen Espainian (eta gurean); urte hartan Planetak egin zuen *El Aleph*-en lehen argitalpen espainiarra, Borges zelakoan zekarren argazkia Eduardo Mallea idazle argentinarrarena zen, ordea.

Urteak ez dira alperrik joan, Borges ezaguna da jada, baina okerrek beren lana egiten jarraitzen dute. Emecé argitaletxeak 1997. urtean plazaratu zuen *Ficciones*-en ez dago argazkirik. Azala, ordea, Borges en poeta eta margolari kutun batek, William Blake-k, egindako Newton-en ilustrazio batek edertzen du. Ez du horrek, berez, deus okerrik. Kontua da azaleko irudia Giotto-ren margo bateko xehetasuna dela dioela liburuak.

Euskaraz, berriz, Juan

Garzia Garmendiak Borgesin ipuin bilduma bat argitaratu zuen, 1998. urtean. Behar bada, euskaldunoz zuen irudia garbitzeko balio izango du ekarpenak. Zera zioen Borge sek: *estirpe vasca, gente que al margen de la historia no ha hecho otra cosa que ordeñar vacas*. Agian orain literatura fantastikoa egiteko gai ere bagarela onartuko luke. Izan ere, Ibaizabalek argitaratu *Ipuin hautatuak* liburuko kontrazalean, idazle argentinarra hil ostean jaio zela aditzera ematen zaigu: (*Buenos Aires, 1989* – *Geneba, 1986*). Benetan fantastikoa da euskaldunon ekarpen hori. Ziur Borgesi irribarrera eragin diola.

Fikzioa errealitate

Behin batean irakurle batek ea inoiz aleph-a ikusi ote zuen galdetu zion Borgesi. Beste batek Tlön, Uqbar, Orbis Tertius entziklopediaren zazpi garren liburukia ba ote zuen galdetu zion; Borgesek ezezkoa erantzun zionean, besteak "orduan, dena gezurra da" bota omen zion, eta Borgesek horrela erantzun: *Bueno, mentira... Usted podría usar una palabra más cortés, podría decir ficción*.

Marcel Proust itaunketa egin ziotenean, pertsonaia historikorik gustukoena zein zuen galderari serioски horrela erantzun zion Borgesek: *Mi personaje histórico favorito es Don Quijote de la Mancha*. Izan ere, Borgesek bazekien gaur egun ez diola axolarik zaldun famatua eleberri batean sortu zuten edo historia liburu batean ote dagoen jakiteak. Denboraren poderioz, errealitate literarioa eta errealitate historikoa uztartu egiten dira. Don Quijote Napoleon bezain historikoa da. Are gehiago, Sherlock Holmes Conan Doyle baino ezagunagoa da, Don Quijote Cervantes baino gertuagokoa sumatzen dugu, Madame Bovary Flaubert bera baino gizatiarragoa dela esan duenik ere bada...

Si yo digo Spinoza, bueno, es algo no menos vívido que si digo, no sé, Robinson Crusoe, o si digo Alejandro de Macedonia. Halako moduz nahasten ditu denborak errealitatea eta fikzioa, ezen irakurle askok Alejandro de Macedonia bera kokatzen asmatuko ez luketela. Borges bera ere askotan duda-mudatan ibiltzen zen: *no estoy seguro de si se trata de César histórico, o del César de*

la comedia "César y Cleopatra", de Shaw. (...) Pero no importa, César ahora es una imagen que podemos tratar de enriquecer; por qué no, si ha sido enriquecida por Shaw...

Balzac ohean hiltzear zegoela, sendagileek jadanik ezin zitekeela ezer egin aitortu zioten. Orduan, frantziar idazleak, gelditzen zitzaion azken hatsaz, zera esan omen zuen: "hots egin dezatela Bianchon doktorea". Bianchon doktorea, jakina, liburuetan topa zitekeen soilik. Zahartzearekin batera, oroimena galduz goaz, eta, beharbada, gehien hunkitu gaituzten pertsonaia eta gertakariak dira inoiz ahaztuko ez ditugunak. Borgesek laurogeita lau urtekin horrela zioen: *estoy perdiendo la memoria, pero guardo lo mejor, que son, no mis experiencias personales sino los libros que he leído.*

Borgesek bere "El hacedor" liburuaren hitzaurrean, fantastikotasunik falta ez zaion joko bikoitz ederra egiten du: idazten ari den hitzaurrean, oraindik amaitu ez duen liburua Leopoldo Lugonesi nola oparitzen dion azaltzen du. Borgesek plaza atzean utzi, liburutegiko Lugonesen

bulegora sartu eta liburua oparitzen dio maisuari. Honek olerkiren bat ikuskatzen du, irakurritakoari onespena emanenez. *En este punto se deshace mi sueño, como el agua en el agua. La vasta Biblioteca que me rodea está en la calle México, no en la calle Rodríguez Peña, y usted, Lugones, se mató a principios del 38. Mi vanidad y mi nostalgia han armado una escena imposible. Así será (me digo) pero mañana yo también abré muerto y se confundirán nuestros tiempos y la cronología se perderá en un orbe de símbolos y de algún modo será justo afirmar que yo le he traído este libro y que usted lo ha aceptado.*

Borges eta Lugones garai-kidetzat hartuko ditugu. Atila eleberri bateko pertsonaia edo pertsonaia historikoa den asmatzen ez dugu jakingo. Oroimenaren zakuan Borges eta Bioy Casares nahastuko ditugu. Are fantastikoago, beharbada, bihar Borges Bioy Casaresen asmazio bat dela usteko dute; litekeena da etorkizunean jendeak Borges pertsonaiarik borgianoena dela esatea, eta askok "borgiano" hitza genero fantastiko baten adjektibotzat hartzea.

Beharbada, Borgesek bizi-rik zegoela jakin zuen albiste hura bete egingo da. Borges asmaziotzat joko dute. Hala ere, argentinarrak behin baino gehiagotan adierazi zuenez, berak nahiago zuen bere ize-
nak baino, bere olerkiren batek irautea. *No importa que se sepan nuestros nombres o no. Eso es mínimo. Lo importante es la inmortalidad. Esa inmortalidad se logra en las obras, en la memoria que uno deja en los otros. Esa memoria puede ser nimia, puede ser una frase cualquiera.*

Idazle argentinarra literaturaren munduan Midas errege moduko bat izan zen. Ukitzen zuen oro literatura bihurtzen zuen Borgesek; ametsak, ispi-luak, tigreak, ukitu eta literarioak bihurtzen zituen; teologia, filosofia... ukitu eta literatura bihurtzen zituen. Argentinarra, ordea, ez zen Midas bezala opilik jan ezinik ibili; Midasek bere burua ukituta urte bihurtu izan balu bezala, Borgesek bere burua literarioa bihurtu zuen. Eta etorkizunean baliteke Borges, Midasen pareko, fikziozko pertsonaia moduan gogoratua izatea.

Todo lo cual es magnífico.

Sí, y puede ser cierto además,

corre el hermoso peligro de ser cierto.

Bibliografía

- BORGES, Jorge Luis. *El idioma de los argentinos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Ficciones*. Fuenlabrada (Madrid): Alianza, 1997.
- , *El Aleph*. Fuenlabrada (Madrid): Alianza, 1997.
- , *Discusión*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Otras inquisiciones*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *El libro de arena*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Obra poética, 1*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Obra poética, 2*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Obra poética, 3*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Antología poética (1923-1977)*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Biblioteca personal*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Borges oral*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *El hacedor*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Textos cautivos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Prólogos con un prólogo*

- de prólogos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Atlas*. Barcelona: Lumen, 1999.
- , *Ipuin hautatuak*. Euba: Ibaizabal, 1998. Juan Garzia Garmendiak itzulita.
- , FERRARI, O. *Diálogos*. Barcelona: Seix Barral, 1992.
- , SABATO, E. *Diálogos*. Buenos Aires: Emecé, 1996. Orlando Varonek antolatuta.
- CAÑEQUE, Carlos. *Conversaciones sobre Borges*. 2. arg. Barcelona: Destino, 1997.
- Enciclopedia universal de la cultura*. Barcelona: Editorial Planeta, 1996.
- RUBERT DE VENTÓS, Xavier. "Borges, harto de Borges". EL PAIS SEMANAL, 1998ko urtarrilaren 25a, 1113. zenb., 83-86 orr.
- SABATO, Ernesto. *Abaddón el exterminador*. 5. arg.. Barcelona: Seix Barral, 1998.

On line

BARNATÁN, Marcos-Ricardo. "Un Borges con poco fundamento".

In <http://www.el-mundo.es/esfera/ficha.html?archivo/esf0763>

BARNATÁN, Marcos-Ricardo. "Más Borges".

In <http://www.el-mundo.es/esfera/ficha.html?archivo/esf0135>

Borgesi buruzko iruzkinak: Bioy Casares, Harold Bloom, Sabato, Tabuchi...

In <http://www.clarin.com.ar/diario/especiales/Borges/html/Home.html>

Borges: biografia, obra, elkarrizketak, Borges bera hizketan...

In <http://www.literatura.org/Borges/Borges.html>